

Наталя Колб,

*молодший науковий співробітник
Інституту українознавства
імені І. Крип'якевича НАН України*

МІСЦЕ ГАЛИЦЬКОГО ГРЕКО-КАТОЛИЦЬКОГО ПАРАФІЯЛЬНОГО ДУХОВЕНСТВА В УКРАЇНСЬКОМУ НАЦІОНАЛЬНО-ПОЛІТИЧНОМУ РУСІ КІНЦЯ ХІХ СТ.: ОЧІКУВАННЯ ГРОМАДСЬКОСТІ Й ПОЗИЦІЯ КЛІРУ

Розглянуто позиції, які станом на кінець ХІХ ст. посідало в національному русі українців Галичини греко-католицьке парафіяльне духовенство, ставлення українських політичних течій щодо доцільності збереження Церквою й священством позицій впливової сили в суспільно-політичному русі народу й міркування щодо цього самого кліру.

Ключові слова: *Галичина, греко-католицьке парафіяльне духовенство, суспільно-політичне життя, українські політичні течії.*

Асиміляція поляками української світської еліти, що відбулася в період приналежності українських територій до Речі Посполитої, зумовила те, що на час переходу Галичини до складу Австрії фактично єдиними представниками свідомої національної української інтелігенції було греко-католицьке духовенство. У панпольському галицькому просторі Церква й обряд стали для українства головним критерієм, за яким вони ідентифікували свою національну приналежність. Перехід Галичини у 1772 р. під владу Австрії відкрив нову сторінку в історії Греко-католицької церкви. Реформи просвіченого абсолютизму, спрямовані на зміцнення влади Габсбургів на приєднаних територіях, вивели її становище в краї на якісно новий рівень. Греко-католицька церква офіційно була зрівняна в правах з Римо-католицькою, українські семінаристи отримали можливість здобути освіту європейського рівня у спеціально створених навчальних закладах Барбареум, згодом – у Львівській греко-католицькій духовній семінарії, а також у Львівському університеті. Ці реформи заклали базу, завдяки якій клір міг реально стати національною елітою українців¹. Греко-католицька ієрархія й нижче парафіяльне духовенство на тривалий час зайняли позиції національного проводу українства: опікувались їх політичними, економічними, культурними інтересами, представляли їх на місцевому й державному рівнях². Така позиція духовенства в українському суспільстві міцно закріпила у громадській свідомості бачення священника як «природного проводиря народу», для якого громадсько-політична праця є обов'язковою й невід'ємною складовою його діяльності.

Метою цього дослідження є вказати, які позиції станом на кінець ХІХ ст. займало греко-католицьке парафіяльне духовенство в суспільно-політичному русі українців Галичини, як збільшення кількості світської національної

інтелігенції, а також розвиток ідеології лібералізму і лівих політичних сил впливали на позиції щодо цього в середовищі українських сил і серед самого парафіяльного духовенства.

Історіографічну базу дослідження складають публікації української галицької преси 90-х років XIX ст. – газет-органів політичних течій народовців («Діло») і русофілів («Галицкая Русь»), а також священицьких станових часописів «Душпастир» (репрезентанта позиції святоюрської церковної ієрархії) і «Прапор» (суспільно-політичний часопис греко-католицького кліру, що виходив у Перемишлі). Така підбірка газет дає змогу максимально повно і різнобічно висвітлити поставлену проблему. Цікавим і цінним джерелом, що відбиває погляди сучасників (світських і духовних) на те, яке місце має займати духовенство в суспільно-політичному русі є спогади. У дослідженні використані спогади видатного суспільного і політичного життя Галичини кінця XIX – першої половини XX ст. Є. Олесницького, а також галицьких парафіяльних священиків оо. О. Пристая і Ф. Тарнавського. Докладніше й повніше висвітлити запропоновану проблему допомагає аналіз досліджень сучасних українських (О. Аркуші, І.-П. Химки, О. Турія, В. Расевича) і польських істориків (Д. Мацяка, А. Крохмаль, Б. Войтович-Губер).

У 90-ті роки XIX ст. в українському суспільстві вже сформувалася (значною мірою з середовища священицьких родин³) доволі чисельна когорта світської національної інтелігенції, тож духовенство практично відійшло з позиції очільників національного руху (так, секуляризація української політики суттєво обмежила вплив на політичні справи греко-католицької ієрархії⁴), проте не з позиції його активних учасників. «У контексті національного розвитку визнано, що сила і майбутнє нації залежатиме не лише від нечисельної еліти, але передусім від свідомості кожної людини, її готовності обстоювати національні ідеали», а це передбачало проведення «глибокої інституалізації суспільного життя, насичення його різноманітними просвітницькими, культурними, соціальними, економічними та політичними установами, які б [...] охоплювали дедалі ширший загаль суспільності, поступово перетворюючи його на цілісний, свідомий своєї мети та засобів організм»⁵. Втілення цих завдань вимагало організації проводу на місцях. Проте чисельність світської еліти все ще була замалою, а становище її надто залежним від влади, щоб вона могла виконувати ці функції. Переважаючою, а в окремих повітах й єдиною українською інтелігенцією на провінції, яка до того ж мала всі дані (освіту, авторитет, статус), залишалося греко-католицьке парафіяльне духовенство⁶, тож на нього суспільна думка поклала обов'язок щодо здійснення національного проводу на місцях, очікувала активної й безстрашної національної позиції⁷. Саме громадсько-політична діяльність стала головним критерієм оцінювання священика в суспільстві, формувала його авторитет у громаді, в тому числі як душпастиря⁸. Пасивна чи непатріотична позиція пресвітера традиційно викликала гостру критику на його адресу, яка лунала як з боку світської інтелігенції, так і з селянського оточення, й оприлюднювалася на сторінках преси. Притому громадська думка зазвичай була значно суворішою й

категоричнішою до пасивності парафіяльного духовенства, ніж до аналогічної позиції світської інтелігенції⁹ й виявляла мало розуміння до аргументів, які священники висловлювали на свій захист¹⁰.

Серед духовенства не існувало одноставної позиції стосовно доцільності чи меж участі кліру в громадсько-політичному житті. У священницькому середовищі не бракувало таких, що абстрагувалися від «світської» діяльності¹¹. Проте причини, які зумовлювали таку їх позицію, могли бути діаметрально протилежними. Одні оминали «світську» роботу з мотивів піклування про інтереси Церкви, адже були переконані, що така діяльність є невластивою й шкідливою для неї. Притому вони самовіддано віддавалися своєму покликанню, ревно дбаючи про духовне життя своїх парафіян. Однак існувала частина душпастирів, які, часом прикриваючись подібними гаслами, просто не хотіли завдавати собі зайвих клопотів і труду, плывучи за течією. Такі особи нерідко були й посередніми священниками, позбавленими духовного стрижня і покликання¹².

Однак серед більшості парафіяльних священників панувало переконання, що активна участь у громадському житті є невід'ємним обов'язком верстви. За тривалий час національного очільництва така діяльність почала вважатися своєрідним «ідеальним кодом поведінки»¹³ кліру. Тож значна частина душпастирів зі щирими переконаннями ставали очільниками й активними учасниками громадсько-політичного життя у своїй околиці¹⁴, опорою українських політичних сил на місцях¹⁵, «[...] національна свідомість у багатьох селах залежала від свідомості пароха»¹⁶. Така позиція пастиря (що кувалася в умовах національного визрівання українства, формування його національної ідеології й відстоювання національних прав, що ставало найвищою метою) нерідко зумовлювала формування в його свідомості, а відтак і діяльності такої шкали пріоритетів, у якій «світська» робота займала домінуючі позиції, стаючи понад душпастирськими¹⁷. «Хоч я походив із священницької родини, – писав у своїх спогадах о. Ф. Тарнавський, – і завжди виховувався в священницькому домі, то я ані в тих родинях, ані в тих церквах, ані в наших богослуженнях [...] не міг знайти чогось такого, щоб мене релігійно виховувало і заохочувало тяжіти до Бога. [...] вони звертали головну увагу в національний, а менше в релігійно-духовний бік [...]. Прислухаючись бесідам у наших родинях, я завжди чув тільки про політику, про господарство, родинні й сусідські обставини, про місцеві сільські справи [...]»¹⁸. Коли згодом Ф. Тарнавський сам став священником, громадсько-політична діяльність зайняла важливу частину його життя. «Тоді, коли я був молодший, – згадував він, – у мене народні маси були тим ідеалом, для котрого я готовий був жертвувати все, то є працю, час, здоров'я і свої сили, грошові жертви з кривдою для своєї родини»¹⁹.

Європейські секуляризаційні тенденції розвитку суспільства²⁰, які у багатьох аспектах проявлялися й у Галичині, де розростався радикальний рух, ідеологія лібералізму, відбувалися зміни в суспільному світогляді, зумовлювали суттєві зміни в становищі й ролі Церкви в житті українського суспільства. Позиція Церкви, проповідувана з точки зору Христового вчення, нерідко йшла всупереч тому, що сповідували і що вважали доцільним з точки зору національних

інтересів українські політичні сили. Відтак Церква здебільшого розцінювалася світськими колами як консервативна сила, яка гальмує розвиток національного руху, «завжди підкреслюючи пріоритет інтересів віри [...]»²¹.

Так, категоричними противниками навіть мінімального впливу Церкви й кліру на будь-яку ділянку життя поза межами релігійно-душпастирської діяльності виступали представники Русько-української радикальної партії. Вони вважали, що священство «склерикалізувало» національний рух українців, що стало справжньою катастрофою й перешкодою на шляху його розвитку²². Зазначалося, що, за поодинокими винятками, опіка кліру громадсько-політичним життям народу була і залишається позірною²³, мотивованою винятково бажанням зберегти монополійний вплив на селянство й запевнити його коштом своє матеріальне благополуччя. Відтак партія вживала різнопланових заходів для максимального усунення парафіяльного духовенства від впливу на громадсько-політичне життя народу²⁴.

Корегувала у 90-х роках ХІХ ст. свої позиції щодо участі духовенства в суспільно-політичному житті й народовецька течія, яка хоч свого часу й відмовитися від антиклерикальних настроїв²⁵, дотримуючись принципу максимального врахування позицій Церкви і відстоювання інтересів кліру²⁶, проте незмінно тяжіла до лібералізму²⁷. Наприкінці ХІХ ст. течія бере чіткий курс на цю політичну ідеологію, чітко визнаючи пріоритетність для себе національних інтересів над релігійними. Такий розвиток течії розколов табір священників –прихильників народоства²⁸, викликаючи різке несприйняття в частини з них²⁹ (вважали, що народовецька течія, зважаючи на вагомий участь кліру в її становленні й розвитку, має розвиватися як сила християнсько-консервативного характеру³⁰), став причиною взаємних звинувачень й прохолодних відносин між світською інтелігенцією й духовенством³¹, поширив серед священників переконання, що світські сили розглядають духовенство виключно як інструмент для зміцнення своїх позицій у суспільстві³² й відкинуть його, як тільки не матимуть у ньому потреби³³.

Тенденції розвитку національного руху й ставлення світської інтелігенції до участі духовенства у ньому спонукали клір виробити для себе й задекларувати у суспільстві позицію верстви щодо участі в громадсько-політичному житті краю. Спостереження за впливом «світської» діяльності на верству виводили частину священства на думку, що вона є «невдячною» або навіть «шкідливою» для духовенства³⁴: в поодиноких випадках заангажованість до громадсько-політичної діяльності призводила до занедбання священниками пастирської роботи, ставала причиною незгоди в священницькому середовищі, робила верству відкритою на критику й зневагу мирян, завдаючи відчутної шкоди її авторитетові в суспільстві. Зважаючи на це, вважалося правильним, що духовенство в інтересах Церкви і верстви має відійти від громадсько-політичної роботи і зосередитися виключно на душпастирстві й вирішенні своїх станових проблем³⁵.

Проте більшість душпастирів дотримувалися протилежної думки. Вони вважали, що право займати впливові позиції у суспільному житті народу запевнене їм Богом і насамперед саме в інтересах Церкви (хоч не відкидалася й патріотична мотивація), її авторитету і впливу в суспільстві клір не має права

відмовлятися від активної громадсько-політичної діяльності (на переконання частини священиків, саме така позиція кліру значною мірою зумовила падіння його авторитету у суспільстві³⁶). Усвідомлювалося, що тільки так духовенство зможе відновити впливові позиції Церкви й духовенства в суспільстві, заслужити авторитет і довір'я народу³⁷, запобігати поширенню лівих рухів³⁸, що в нових умовах громадсько-політична діяльність набуває «сенса метафізичний, позаісторичний, бо має зв'язок з концепцією спасіння»³⁹, а отже, є душпастирським обов'язком кожного пресвітера⁴⁰. Притім дедалі чіткішою ставала позиція доцільності для духовенства зосереджуватися на економічних, просвітницьких, культурних ділянках суспільної діяльності, максимально уникаючи політичної як шкідливої для священства.

Головною причиною слабкості духовенства й низької ефективності його дотеперішньої громадсько-патріотичної праці душпастирів вважали політичний поділ верстви⁴¹. Тож нагальною необхідністю, яка б зміцнила клір і його позиції в суспільстві, духовенство називало об'єднання верстви, а платформою для цього – християнські цінності⁴². Необхідним і ефективним засобом для досягнення означеної мети вважалося створення авторитетного станового часопису, який би став своєрідним консолідаційним й координаційним центром духовно-патріотичної діяльності духовенства⁴³. Втілити цей проект в життя взявся гурт греко-католицьких священиків перемишльської єпархії на чолі з о. І. Негребецьким. У 1897 р. вони створили часопис «Прапор» – «м'сячник суспільно-політичний і економічний для руско-католицького Духовенства». Завданням часопису проголошувалося «дуже рішучо і отверто вказувати на завдання і обов'язки духовенства на церковнім і національно-політичнім полі»⁴⁴. Творці часопису закликали клір різних політичних орієнтацій об'єднатися навколо суспільно-християнських принципів⁴⁵ через сприйняття й пропаганду в суспільстві ущемлення національно-політичного й конфесійного розвитку галицьких українців не в світлі якоїсь з політичних ідеологій, а як порушення засад християнської справедливості, даного Богом кожному народові права ужиткувати свої національні особливості (мову, культуру, традиції, обряд) «для водворення і запанованя Божої правди и справедливости» на його етнічній території⁴⁶. Об'єднані таким баченням, священики мали одноставно й активно виступати в суспільному житті, розцінюючи це як новітній спосіб оборони віри, засіб для відродження в громадській свідомості довіри й позитивної візії Церкви й духовенства, усвідомлення важливості релігії в публічному житті⁴⁷, а також як ефективний спосіб максимального унеможливлення переслідувань владою національно активних священиків⁴⁸. «Прапор» зазначав, що принциповою позицією священства має стати безапеляційно критичне ставлення до пасивних чи непатріотично налаштованих пастирів аж до позбавлення таких священницького товариства⁴⁹.

Важливою складовою зміцнення національного руху й позицій духовенства в ньому «Прапор» називав відновлення взаємної довіри, розуміння й співпраці між кліром і світською елітою⁵⁰. Відтак часопис закликав священиків, з одного боку, долати невинуваті негативні стереотипні сприйняття інтелігенції як

індеферентної й вороже налаштованої до священства⁵¹, а з іншого – дбати про те, щоб й у світських колах зникали ворожість й упередження щодо кліру, покращуючи свій фаховий рівень, намагаючись глибше пізнати інтелігенцію й зблизитися з нею. Притому священники наголошували, що, будучи максимально вимогливими до громадсько-політичної позиції верстви й визнаючи право критики з боку світських кіл, священство аналогічно залишає за собою право критичного й вимогливого ставлення й до світської інтелігенції⁵².

Намагаючись реалізувати пропаговані ідеї, на початку 1898 р. «Прапор» виступив з пропозицією щодо створення священниками спільно зі світською інтелігенцією мережі повітових християнсько-суспільних осередків, підзвітних головному «зборовому» центрові⁵³. Очілювачами таких осередків мали обиратися найздібніші з-поміж пастирів. Центри мали стати альтернативою до деканальних соборчиків, даючи священникам більше волі у вирішенні політичних, економічних і суспільних питань. Притому пріоритетними у діяльності центрів мали стати проблеми просвіти народу, найменше ж уваги планувалося надавати політичним питанням. У перспективі повітові священницькі організації, співпрацюючи зі світською інтелігенцією, мали закласти підвалини для створення світсько-клерикального Святоволодимирського християнсько-суспільного братства⁵⁴. Програмою максимум проголошувалося об'єднання навколо «Прапора» кліру і світських осіб, для яких часопис мав перетворитися на підґрунтя для створення Християнсько-суспільної партії⁵⁵.

Попри вагомість й актуальність проблем, які піднімалися в «Прапорі», високий рівень викладу й аргументації в статтях і заходи його творців⁵⁶, цей проект не знайшов належної підтримки у надто заангажованому в політику священницькому середовищі⁵⁷ (так, упередження проти «Прапора» висловлювали прихильники русофільства). Не виключено, що до закриття часопису доклали руку й незацікавленні в його існуванні крайові урядові кола⁵⁸. На початку 1900 р., не маючи достатніх джерел фінансування, «Прапор» припинив своє існування⁵⁹.

У кінці XIX ст. греко-католицьке парафіяльне духовенство залишалося часто єдиним представником національної інтелігенції на провінції. Тож зважаючи на тенденції розвитку національного руху, який був спрямований на усвідомлення і залучення до нього широких мас населення, на парафіяльних священних покладалося завдання забезпечувати громадсько-політичний провід на місцях. Пасивна чи непатріотична позиція священника традиційно викликала невдоволення в суспільстві, негативно впливала на рівень довіри й авторитету священників і Церкви. Відтак серед душпастирів панувало переконання, що духовенство зобов'язане зробити все від нього залежне, щоб залишатися активним і впливовим учасником національного руху. Притім все виразніше формувалося усвідомлення, що така діяльність є для духовенства новітнім способом захисту віри, надзвичайно важливим різновидом душпастирської роботи, від якої прямо залежить рівень впливу й авторитету Церкви й духовенства у суспільстві й збереження релігійності народу.

- 1 Турій О. Греко-Католицька Церква та українська національна ідентичність у Галичині // Ковчег. Науковий збірник із церковної історії. – Число 4: Еклезія й національна ідентичність греко-католиків Центрально-Східної Європи. – Львів, 2003. – С. 69–72.
- 2 Wójtowicz-Huber B. «Ojcowie narodu». Duhowieństwo grecko-katolickie w ruchu narodowym Rusinów galicyjskich (1867–1918). – Warszawa, 2008. – S. 52–66; Himka J.-P. Priests and Peasants: The Greek Catholic Pastor and the Ukrainian National Movement in Austria, 1867–1900 // Canadian Slavonic Papers. – 1979. – № 21. – P. 2–6.
- 3 Див.: Дольницький О. Літопис роду Дольницьких. Документи, матеріали, спогади: генеалогічне дослідження. – Львів, 2004. – С. 10–11; Арсенич П. Священничий рід Бурачинських. – Івано-Франківськ, 1994. – С. 14–23; Качмар В. Нариси історії нашого роду. – Львів, 2009. – 302 с.
- 4 Расевич В. Митрополит Андрей Шептицький і Українська Національно-Демократична партія (1900–1918) // Krakowskie Zeszyty Ukrainoznawcze. 1996–1997. – Т. V–VI. – С. 359–360.
- 5 Аркуша О. Український національно-політичний рух у Галичині наприкінці 80-х рр. XIX ст. / Україна: культурна спадщина, національна свідомість, державність. – Випуск 3–4. – Львів, 1997. – С. 119–120.
- 6 Олесницький Є. Сторінки з мого життя. Передрук видання 1935 р. з додатковими матеріалами. – Стрий, 2007. – С. 203, 207.
- 7 Himka J.-P. Religion and Nationality in Western Ukraine. The Greek Catholic Church and the Ruthenian National Movement in Galicia, 1867–1900. – Monreal&Kingston, London, Ithaka, 1999. – P. 159.
- 8 Василянин П. Філяс писав: «[...]священикъ, вже й такъ перетяжений працею чисто духовною надъ селянами [...], має до двиганя въ ниншнѣмъ часѣ [...] мозольну канцелярію [...] та провѣдъ въ селѣ, не маючій зъ священичимъ званіємъ властиво жадной звязи, якъ прим. провѣдъ въ читальни, крамници, політицѣ... Додаймо до того еще працю надъ власною родиною, и працю въ господарцѣ и интересоване ся справами публичными, народными, а побачимо, що справдѣ нема людей больше тягарами обложеныхъ, якъ священики. А однакъ свѣтъ не хоче насъ видѣти иншими, якъ власне такими. Одтягне ся священикъ одъ справъ народныхъ, публичныхъ, не поѣде гдесъ на выборы, на вечерныцѣ, на театры, на всякого роду зѣзды и зборы – сейчасъ стрѣне ся зъ закидомъ: «не патріотъ, зашкаралуплений...» Не возьме священикъ проводу въ селѣ, въ читальни, и т. п., скажуть про него: «не працює надъ народомъ, не дбає про него». Ба, алежь бо и мы самы такимиж окулярами звыкли на себе глядѣти [...] Але [...] чи дѣйстно має священикъ обовязокъ [...] ex titulo iuris et justitiae, вкладати на свои рамена всѣ ты тягарѣ и одповѣдати всѣмъ тымъ вымогамъ? И коли священикъ не одповѣсть декотрымъ зъ тыхъ вымогъ, чи опінія публична буде въ своѣмъ правѣ, кинути на его особу терпкій осудъ? (Єром. Пл. Філясь ЧСВВ. Наша праця – наши люди // Душпастьыр. – 1895. – Ч. 11. – 15 (27) червня. – С. 295–296).
- 9 Так, у репортажах про різні збори чи заходи українські часописи часто подавали кількість присутніх на них священиків, а навіть називали їх прізвища, тоді як про присутність світської інтелігенції йшлося лише побіжно або й не йшлося взагалі (Вѣче народне въ Станиславовѣ // Дѣло. – 1892. – Ч. 141. – 23 червня (5 липня)).
- 10 Священикъ. Голось въ нашихъ дѣлахъ церковныхъ // Дѣло. – 1896. – Ч. 265. – 25 падолиста (7 грудня); Надбужанській. Кореспонденці // Галицкая Русь. – 1891. – № 172. – 2 (14) ноября.
- 11 Пристай О., о. З Трускавця у світ хмародерів. Спомини з минулого й сучасного. – Т. II. – Львів-Ньюорк, 1935. – С. 250–251. Були серед священиків і такі, що, будучи

- органічною складовою громад, не мали достатнього рівня свідомості й необхідних якостей, щоб очолити суспільно-політичний рух у них (Олесницький Є. Сторінки з мого життя... – С. 208).
- 12 До сповідання позиції невідповідності «світської» роботи для священиків, їх станової гідності нерідко були схильні пастирі – вихідці з давніх священичих родин. Притому нерідко траплялося, що вони зверхньо трактували й душпастирів, які мали селянське коріння (Правдолюбъ. Письмо зъ Залѣщицкого // Дѣло. – 1898. – Ч. 92. – 27 цвѣтня (9 мая); Священикъ. Дописи «Дѣла» // Дѣло. – 1895. – Ч. 162. – 22 липня (3 серпня).
 - 13 Himka J.-P. Galician villagers and the Ukrainian National Movement in the Nineteenth Century. Edmonton, 1988. P. 125; Галицке правительство – а рускій Клирь // Прапоръ. – 1898. – Ч. 10. – За жовтень. – С. 297–303.
 - 14 Maciak Dariusz. Próba porozumienia polsko-ukraińskiego w Galicji w latach 1888–1895. – Warszawa, 2006. – S. 57.
 - 15 Krochmal Anna. Przemiany wewnętrzne w kościele greckokatolickim w Galicji w drugiej połowie XIX wieku // Polska–Ukraina. 1000 lat sąsiedztwa. – Т. 5. – Miejsce i rola kościoła greckokatolickiego w kościele powszechnym. – Przemyśl, 2000. – S. 72–74; Himka J.-P. The Construction of Nationality in Galician Rus': Icarian Flights in Almost All Directions // Intellectuals and the Articulation of the Nation. – Michigan, 1999. – P. 116.
 - 16 Верига В. Нариси з історії України (кінець XVIII – початок XX ст.). – Львів, 1996. – С. 200.
 - 17 Такий ідеологічно-поведінковий стандарт мислення міцно закріпився у свідомості греко-католицького кліру й залишався актуальним і для початку XX ст. Так, аналізуючи діяльність тогочасних душпастирів, о. І. Нагаєвський зазначав: «Церква в Галичині виховувала нову генерацію борців за національні права народу, може навіть із занедбанням виховання людей з повним християнським світоглядом [...]» (див.: Нагаєвський І. Історія української держави двадцятого століття. – Київ, 1993. – С. 379).
 - 18 Тарнавський Ф., о. Спогади. Родинна хроніка Тарнавських як причинок до історії церковних, священицьких, побутових, економічних і політичних відносин у Галичині в другій половині XIX сторіччя і першій декаді XX сторіччя. – Торонто, 1981. – С. 80–81. Ілюстрацією подібного способу мислення є й спогади о. О. Пристая. «Отверто признаюся тут, – писав він, – [...], що моє релігійне виховання народу не було ціллю для себе, а тільки засобом до досягнення національно-політичних, освітніх і економічних цілей. В цім ділі я – проти моєї найліпшої волі і найшляхетнішої інтенції – згрішив тяжко. Щойно Америка (на початку XX ст. отець виїхав на душпастирство до Америки – Н. К.) навчила мене цінити релігійне виховання народу, яке є найвищою ціллю в собі» (Пристай О., о. З Трускавця у світ хмародерів... – Том II. – С. 210).
 - 19 Тарнавський Ф., о. Спогади... – С. 148.
 - 20 Лортц Й. История Церкви, рассмотренная в связи с историей идей. – Москва, 2000. – Том II. – Новое время. – С. 332, 390.
 - 21 Аркуша О. Український національно-політичний рух... – С. 121.
 - 22 Зъ табору рускихъ радикалѣвъ // Дѣло. – 1893. – Ч. 15. – 20 сѣчня (1 лютого).
 - 23 Зъ руху wyborчого // Дѣло. – 1897. – Ч. 21. – 27 сѣчня (8 лютого).
 - 24 VII. зъѣздъ украинської радикальної партії у Львовѣ // Дѣло. – 1898. – Ч. 239. – 27 жовтня (8 падолиста); ч. 240. – 28 жовтня (9 падолиста); ч. 241. – 29 жовтня (10 падолиста); ч. 244. – 2 (14) падолиста; О VII зъѣздѣ рускихъ радикалѣвъ // Дѣло. – 1898. – Ч. 247. – 5 (17) падолиста; Himka J.-P. Religion and Nationality... – P. 153.
 - 25 Лисяк-Рудницький Іван. Роля України в новітній історії // Історичні есе. – Том I. – Київ, 1994. – С. 157; Himka J.-P. Socialism in Galicia. The Emergence of Polish Social Democracy and Ukrainian Radicalism (1860–1890). – Cambridge, Massachusetts, 1983. – P. 45, 122.

- 26 Франко І. З останніх десятиліть ХІХ в. // Зібрання творів у п'ятдесяти томах. – Київ, 1984. – Т. 41 (Літературно-критичні праці (1890–1910)). – С. 477. Це витікало з прагнення течії перетворитися у політичну силу, що об'єднує якнайширші українські кола (Аркуша О. Український християнсько-суспільний рух у Галичині на початку ХХ століття: політичне товариство «Руська громада» // Шляхами історії. Науковий збірник історичного факультету ЛНУ ім. І. Франка на пошану професора Костянтина Кондратюка. – Львів, 2004. – С. 70; Мудрий М. Польські ліберал-демократи та українське питання в Галичині у 80-х рр. ХІХ ст. // Вісник Львівського університету. – Серія історична. – Львів, 1997. – Випуск 32. – С. 103).
- 27 Аркуша О. Український національно-політичний рух... – С. 122.
- 28 Pro domo sua // Д'їло. – 1892. – Ч. 85. – 16 (28) цвѣтня; Навроцкій Василь. Въ оборонѣ правды // Душпастырь. – 1892. – Ч. 21. – 3 (15) листопада. – С. 486–491; Ч. 23. – 3 (15) грудня. – С. 535–543; 1893. – Ч. 2. – 19 (31) сѣчня. – С. 32–42; Дописи «Д'їла». Зъ Мостиского // Д'їло. – 1892. – Ч. 110. – 16 (28) мая.
- 29 Так, свідченням винятково корисливого ставлення народовців до Греко-католицької церкви й духовенства парох Лабшина о. Л. Джулинський вважав намагання окремих народовецьких товариств, попри негативне ставлення Церкви, залучити до програми шевченківських святкувань поему «Гус». «Чи не стане ему [духовенство, – Н. К.] яснѣнь, – зазначав священник, – що народовцѣ львовскіи еще разъ затуманили имь очи, еще разъ выкористали на свои цѣли ихъ ширѣсть и правдиву готовнѣсть пожертвованя? Тому то накликуемъ: Схаменѣмся [...] священники, и смотрѣмъ пильно, куда заведуть насъ проводирѣ наши. Схаменѣмся, и въ обовязку уряду нашего выступѣмъ противъ тыхъ самыхъ, за которыми мы недавно промовляли» (Хаосъ // Галицкая Русь. – 1891. – № 17. – 26 апрѣля (8 мая).
- 30 Так, священників прикро вражало, що народовецькі часописи (насамперед «Діло») провадилися в ліберальному дусі, публікували твори антирелігійного й антицерковного забарвлення, допускали критичні й різкі, а інколи й зверхні висловлювання про клір (Селецкий К., о. Доборолись!... // Галицкая Русь. – 1891. – № 12. – 16 (28) апрѣля), що все виразніше з народовецьких кіл звучали протести проти втручання священників у світські справи, а також з'являлися заяви про можливість співпраці з вороже налаштованими до священства радикалами (Волосянській Иван, о. Pro domo Dei // Душпастырь. – 1892. – Ч. 10. – 18 (30) мая. – С. 230–237; ч. 11. – 3 (15) червня. – С. 246–255; ч. 12. – 18 (30) червня. – С. 278–283; ч. 13. – 3 (15) липня. – С. 296–302; ч. 14. – 18 (30) липня. – С. 321–329). Священники закликали народовців діяти в християнському дусі й підтримувати духовенство. Зазначалося, що неврахування позиції кліру може призвести до відходу священників від народовецької течії й заснування ними окремої клерикальної партії (У Львовѣ, дня 2 н.ст. червня 1892 // Д'їло. – 1892. – Ч. 114. – 21 мая (2 червня).
- 31 Олесницький Є. Сторінки з мого життя... – С. 203–204.
- 32 Навроцкій Василь. Въ оборонѣ правды // Душпастырь. – 1892. – Ч. 21. – 3 (15) листопада. – С. 486–491; ч. 23. – 3 (15) грудня. – С. 535–543; 1893. – Ч. 2. – 19 (31) сѣчня. – С. 32–42; Доборолись!... // Галицкая Русь. – 1891. – № 12. – 16 (28) апрѣля.
- 33 Обгрунтовуючи необхідність консолідації роздробленого за політичними впадіннями духовенства один з дописувачів «Душпастиря» о. М. Яцкевич писав: «Въ партіяхъ нашихъ есьмо роздроблены, змайоризованы, толерованы свѣтскими до часу, поки интересъ нашъ зъ ихъ интересомъ спѣльный. Скорожъ интересы наши розбѣдуться, то и помочи нѣ звѣдки намъ чекати, якъ бѣдъ себе самыхъ – а тои зновъ

- мы собѣ не подамо, зѣстаючи въ спорахъ партійныхъ» (Яцкевич Михайло, о. Необроблене поле нашої працѣ. (Дещо зѣ ѣдносінъ руского душпастыря до кождочасной політики) // Душпастырь. – 1894. – Ч. 10. – 30 мая (11 червня). – С. 237–244).
- 34 Богачевскій Петро, о. Кѣлька увагъ що до внутрѣшної організації парохій // Душпастырь. – 1895. – 15 (27) сѣчня. – Ч. 1. – С. 10.
- 35 М. З-кій. Гасителѣ народного духа // Дѣло. – 1896. – Ч. 73. – 3 (15) цвѣтня.
- 36 Одни з дописувачѣ «Дѣла» зазначав, що серед священникѣ є чимало добрихъ пастирѣв, які, проте, не є патриотами. «Они голосять рускому народови правду Богу, але боять ся ему сказати, що вѣнь по Бозѣ має Русь свою найбільше любити [...]. И длятого грунтъ зѣ-пѣдъ нѣгъ зачинаєсь намъ усувати» (Безсторонный священникъ. Справы духовны на частѣ // Дѣло. – 1893. – Ч. 233. – 16 (28) жовтня). Також див.: Цурковскій Є., о. Письмо зѣ Тернопольщины // Дѣло. – 1892. – Ч. 198. – 2 (14) вересня; Священникъ. Дописи «Дѣла» // Дѣло. – 1895. – Ч. 162. – 22 липня (3 серпня).
- 37 Въ справѣ вѣча духовенства // Дѣло. – 1894. – Ч. 281. – 17 (29) грудня; Правдолюбѣ. Письмо зѣ Залѣщицкого // Дѣло. – 1898. – Ч. 92. – 27 цвѣтня (9 мая); Блуды Духовенства при публичныхъ народныхъ выступленияхъ // Прапорѣ. – 1899. – Ч. 1. – За сѣчень. – С. 17–23.
- 38 Оѣ редакціи // Душпастырь. – 1892. – Ч. 1. – 3 (15) сѣчня. – С. 1–6; «Приятелѣ громадъ»... // Дѣло. – 1896. – Ч. 103. – 9 (21) мая; Взбрѣць офіціального справоздана о рускомъ духовномъ // Дѣло. – 1898. – Ч. 77. – 9 (21) цвѣтня; Хроника суспѣльной працѣ духовенства надѣ рускимъ народомъ // Прапорѣ. – 1899. – Ч. 1. – За сѣчень. – С. 29.
- 39 Кароль К. Соціально-філософска еклезиогенеза. (Передмова до монографіи Веселого Н. Філософія економіки: греко-католицька традиція. (Соціально-філософські проблеми взаємодіи греко-католицького світосприйняття та економічних процесів). – Одеса, 2006. – С. 7.
- 40 Священникъ. Дописи «Дѣла» // Дѣло. – 1895. – Ч. 162. – 22 липня (3 серпня); Нашы вѣча // Прапорѣ. – 1898. – Ч. 2 и 3. – За лютый и мартъ. – С. 75–79; Переписка // Прапорѣ. – 1898. – Ч. 4. – За цвѣтень. – С. 127–128; Шедше, научите... // Прапорѣ. – 1900. – Ч. 6. – За червень. – С. 187.
- 41 [О. І.] Що насъ болить? // Душпастырь. – 1890. – Ч. 16. – С. 489; [Г.И.Т.] Старая исторія въ новомъ изданіи // Галицкая Русь. – 1892. – № 215. – 24 сѣнября (6 октябрия); [Н. Т., о.] Дописи. Зѣ Гусятиньского // Душпастырь. – 1894. – Ч. 9. – 15 (27) мая. – С. 226–228.
- 42 Публіцистичне дѣйствованѣ «Прапора» // Прапорѣ. – 1900. – Ч. 1. – За сѣчень. – С. 5.
- 43 Яцкович Мих., о. Необроблене поле нашої працѣ. (Дещо зѣ ѣдносінъ руского душпастыря до кождочасной політики) // Душпастырь. – 1894. – Ч. 10. – 30 мая (11 червня). – С. 239–240. Станом на 90-ті роки XIX ст. було очевидним, що намаганя існуючого священничього часопису «Душпастир» стати консолідаційним осередком для кліру не увінчалися успіхом (Оѣ редакціи // Душпастырь. – 1892. – Ч. 1. – 3 (15) сѣчня. – С. 1–6).
- 44 [Ст.] о. Иван Негребецкий // Нива. – 1927. – Ч. 6. – С. 229.
- 45 Організмъ народу // Прапорѣ. – 1897. – Ч. 1. – За сѣчень. – С. 11–13. Щоб виробити спільні для всього духовенства національно-християнських засад діяльності, часопис «Прапор» зокрема започаткував весною 1897 р. конкурс на патріотично-релігійні проповіді, як зразки патріотично-релігійного проповідництва (Покликъ // Прапорѣ. – 1897. – Ч. 5. – За май. – С. 157), а національним почуттям народу надати релігійне тло, «щобъ привязанѣ до Церкви и обряду зѣ інстинктивного майже [...] перемѣнило ся въ привязанѣ повне гордой свѣдомости» (Плекаймо традиції Церкви и Народу! // Прапорѣ. – 1897. – Ч. 7. – За липень. – С. 193–198).

- 46 Положенє руского народу и якъ єму зарадити // Прапор. – 1897. – Ч. 1. – За сѣчень. – С. 5–15.
- 47 Потреба публичной апольгои релііи // Прапоръ. – 1900. – Ч. 2. – За лютый. – С. 33–39; Ч. 3. – За мартъ. – С. 65–75.
- 48 Взорецъ офіціального справоздана о рускъмъ духовнѣмъ // Прапоръ. 1898. Ч. 2 и 3. За лютый и мартъ. С. 54–57.
- 49 Що робити дальше? // Прапоръ. – 1897. – Ч. 3. За марець. – С. 89–95; Переписка // Прапоръ. – 1897. – Ч. 6. – За червень. – С. 190. Аналогічні гасла пропонували й священники-дописувачі «Діла» (Панась Маланчинъ. Въ справѣ карности унась. [Письмо священника зъ краю] // Дѣло. – 1897. – Ч. 84. – 16 (28) цвѣтна). Так, мірою покарання для «негідних» деканів пропонувалося одностайне висловлення їм вотуму недовіри і вимога від консисторії їх усунення, а для кондеканального кліру – відмова у спілкуванні з ним (Народна карнѣсть и еи езекутива // Дѣло. – 1897. – Ч. 73. – 31 марта (12 цвѣтна).
- 50 Дѣло. – 1890. – Ч. 95. – 28 цвѣтна (10 мая); М. 3-кій. Гасителѣ народного духа // Дѣло. – 1895. – Ч. 283. – 20 грудня (1 сѣчня 1896).
- 51 Один з дописувачів «Прапора» писав: «[...] съ свѣтскою рускою інтелігенцією [...] мы мало патріотичной маємо стычности, а сли вже зѣткнемо ся съ нею, то поводимо ся такъ ексклюзивно и нетактовно, що вѣдпыхаємо на просто вѣдь себе, и слушно чи неслушно представляємо ся вѣкъ очахъ не братьми, а [...] чужимъ елементомъ» бо «не шукаємо съ ними лучности и звязи, що за мало беремо удѣлу въ парламентарно веденыхъ, мѣшаныхъ станами зборахъ» (Організація повѣтова Клиру // Прапоръ. – 1898. – Ч. 2 и 3. – За лютый и мартъ. – С. 57–66).
- 52 Борба съ вѣтраками // Прапоръ. – 1900. – Ч. 1. – За сѣчень. – С. 12–13.
- 53 Клиръ – народови въ 1898 р. // Прапоръ. – 1898. – Ч. 1. – За сѣчень. – С. 1–8.
- 54 Організація повѣтова Клиру // Прапоръ. – 1898. – Ч. 2 и 3. – За лютый и мартъ. – С. 57–66.
- 55 Публіцистичне дѣйствованє «Прапора» // Прапоръ. – 1900. – Ч. 1. – За сѣчень. – С. 9–10.
- 56 Намагаючись донести ідеї «Прапора» до всіх без винятку священників перше число часопису його редакція розіслала всім пастирям безкоштовно (Вѣдь редакції // Прапоръ. – 1897. – Ч. 2. – За лютый. – С. 64). Цієї тактики редакція притримувалася і згодом, безкоштовно висилаючи «Прапор» всім пастирям, хто не міг чи не хотів його передплатити (Переписка // Прапоръ. – 1897. – Ч. 5. – За май. – С. 158–160).
- 57 Станом на кінець 1897 р. часопис передплатили тільки 687 священників (Переписка // Прапоръ. – 1897. – Ч. 5. – За май. – С. 158–160) і надалі ситуація суттєво так і не змінилася. Для порівняння: станом на 1899 р. парабіяльне духовенство в краї налічувало 2 257 священників (див.: Шематизмъ Всечестного клира греко-католич. митрополитальной архидієзеіи Львѣвской на рѣкъ 1899; Шематизмъ всего клира греко-католического епархіи соединенныхъ Перемиской, Самборской и Сяноцкой на рѣкъ отъ Рожд. Хр. 1899; Шематизмъ всего клира греко-католического епархіи Станиславовской на рѣкъ Божій 1899).
- 58 Так, саме на таку причину натякав кореспондент у некролозі з приводу смерті о. І. Негребецького (див.: [Ст.] о. Иван Негребецький // Нива. – 1927. – Ч. 6. – С. 229).
- 59 Горохъ о сѣтнѣ // Прапоръ. – 1899. – Ч. 12. – За грудень. – С. 363.

Summary

Natalia Kolb

THE PLACE OF THE GREEK-CATHOLIC PARISH CLERGY IN THE UKRAINIAN NATIONAL-POLITICAL MOVEMENT AT THE END OF THE XIX-TH CENTURY: THE WAITING OF THE SOCIETY AND THE POSITION OF THE PRIESTHOOD

In this research it is found out the positions of the greek-catholic parish clergy in the Ukrainian national movement in Galicia at the end of the XIX-th century. This article is also described, how the Ukrainian political streams regarded to the preserved of the influential positions of the Church and clergy in national-political life and the vision strictly of the priests about it.

Key words: Galicia, greek-catholic parish clergy, social-political life, Ukrainian political streams.

Віктор Кічера,

*кандидат історичних наук, доцент кафедри історії України
Ужгородського національного університету*

МУКАЧІВСЬКИЙ ІГУМЕН АНАТОЛІЙ КРАЛИЦЬКИЙ (1834-1894) ЯК ІСТОРИК ЧСВВ

Йдеться про постать ігумена мукачівського монастиря Анатолія Кралицького (1834-1894) як автора історичних розвідок про монастирі та дослідника Угорської провінції ЧСВВ загалом.

Ключові слова: *василіани, Чин Святого Василія Великого, грецький обряд, Мукачівська греко-католицька єпархія, капітула.*

Вивчення життя та діяльності Анатолія Олександра Кралицького – надзвичайно важливий етап у дослідженні історії Закарпаття загалом. На сьогодні існує кілька розвідок, присвячених постаті відомого на той час за межами Угорської Русі ігумена Мукачівського монастиря. Серед їхніх авторів варто виділити Й. Голленду¹, Д. Данилюка², В. Падяка³ та ін. Дослідження особи Анатолія Кралицького актуалізується складним періодом його творчості – під час його активної діяльності, а особливо після австро-угорського дуалізму 1867 р. починається тотальна мадяризація всіх сфер суспільного життя.

Метою статті є дослідження наукової біографії, а також наукових контактів Анатолія Кралицького з представниками галицької та наддніпрянської інтелігенції.

Для виходу з духовної кризи необхідні були зовнішні чинники, бо внутрішні зміни і деталізація монашеских правил не сприяли розвиткові чернечого життя та й Церкви загалом. Це прекрасно розумів і владика Мукачівської греко-католицької єпархії Василь Попович (1837–1864), який намагався залучати закарпатських ченців василіан до культурно-освітньої праці. Серед тих діячів, які твердо дотримувалися на східнослов'янських (руських) традиції і були їх носіями, можна назвати хіба що монахів Анатолія Кралицького та Володимира Терлецького⁴.

Анатолій Кралицький (в миру – Олександр) народився 12 лютого 1834 р. в Чабині (Словаччина). Початкову освіту отримав при Краснобрідському монастирі (сучасна Словаччина)⁵. 1851 року у віці 16 років вступив на новіціат